

УДК 330.101.

Б. Г. Ревчун, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Про деякі аспекти застосування концепції «альтернативних витрат» у соціально-економічній компаративістиці

У статті здійснено порівняльний аналіз деяких аспектів ефективності функціонування двох суспільно-економічних систем – ринкової та центрально-планової - крізь призму концепції «альтернативних витрат».

альтернативні витрати, теорія порівняльних переваг, суспільні/квазісуспільні блага, індивідуальні/приватні блага, екстерналії, вигоди переливу, парето-ефективність/неефективність, економічний/політичний цикл, держава мережаної демократії, теорія суспільного вибору, конституційна економіка

Постановка проблеми. В аналітичній економіці вже давно досліджується і застосовується така категорія, як альтернативні витрати. Це пояснюється тим, що з її допомогою вченим-економістам вдається проникнути в сутність та прояви багатьох явищ і процесів господарського життя. Уже майже століття триває також жвава дискусія стосовно ефективності різних соціально-економічних систем. Як виявляється, в рамках цієї академічної суперечки такий дослідницький інструментарій, як альтернативні витрати було в значній мірі проігноровано. Тому нам представляються недостатніми попередні прецеденти поєднання в єдиному когнітивному контексті цих двох проблем, і звідси – ще одна авторська спроба дослідження в означеному руслі наукового аналізу.

Огляд останніх досліджень. Історія появи поняття «альтернативні витрати» практично починається в 1817 році, коли видатний британський економіст Давид Рікардо впритул підійшов до цієї концепції, розробляючи свою теорію порівняльних переваг, оскільки порівняльні переваги означають, що альтернативні (виражені через інший товар) витрати є меншими².

У 1848 році французький представник класичної школи політичної економії Фредерік Бастіа в статті «Що видно і чого не видно» також оперує цим поняттям. Тим не менш, справжніми фундаторами цієї концепції слід вважати представників австрійської школи. Один з найвідоміших її репрезентантів Фрідріх фон Візер у 1884 році розробляє принцип імпутації – припису ціни або корисності одного товару іншому товару, якщо ці товари є економічно взаємопов'язаними (impute – вміняти, приписувати). Сам термін opportunity costs (англомовний, ставший міжнародним) запроваджується трохи пізніше, в 1894 році, але фактично це концепція Візера [1].

Що стосується сучасних дослідників поняття «альтернативні витрати», то на тлі великої кількості економістів, для яких цей теоретичний і методологічний підхід є загальним і широко вживаним, окремо треба виділити тих, хто в свій час намагався

© Б. Г. Ревчун, 2012

² Теорія порівняльних переваг була покладена на базу теорії альтернативних витрат у 1936 році американським економістом австрійського походження Готфрідом Хаберлером (Gottfried Haberler).

використовувати цей дослідницький апарат саме в контексті соціально-економічної компаративістики. Це, перш за все, Джеймс Б'юкенен, Джеффри Бреннан, Гордон Туллок, Пітер Баренбойн, Наталія Меркулова, Пол Хейне та ряд інших іноземних дослідників. На жаль, серед вітчизняних економістів подібних досліджень не здійснювалось.

Мета статті. Враховуючи зазначене вище, здійснюється спроба застосування такого потужного когнітивного інструментарію, як альтернативні витрати для порівняння ефективності функціонування різних соціально-економічних систем крізь призму компаративного аналізу двох полярних моделей - ринкової і адміністративно-командної в їх сучасних змішано-модифікованих формах.

Виклад основного матеріалу. Що стосується основного змісту статті, то, по-перше, альтернативні витрати є одним з ключових понять в економічній теорії. Вважаємо за доцільне дуже стисло нагадати сутність концепції «альтернативних витрат». Альтернативні витрати є вартістю будь-якої діяльності, що вимірюється шляхом урахування другої кращої упущеної альтернативи, якою було пожертвовано через те, що перевага була віддана першому вибору.

Тому, по-друге, було б корисним з'ясувати коректність застосування даної концепції відносно порівняння реалій різних соціально-економічних моделей суспільства. Може скластися враження, що «альтернативні витрати» відносяться тільки до ринкової системи, де є вибір у різних царинах життєдіяльності. Як суперечлива може бути сприйнята теза про наявність вибору у тоталітарних системах. Тим не менш, він там є. Звісно, він, особливо у виробничій діяльності, сконцентрований переважно у центральних владних структурах, а не є атомізованим на рівні окремого виробника. Ще у більшій мірі він є у споживача, бо «економічна людина» (*homo oeconomicus*) і за умов централізовано-планового господарювання має певні, щоправда вторинні, обмежені й підпорядковані, ступені свободи вибору. І хоча марксистсько-ленінська політекономія не визнавала песимістичну дихотомію західного економіксу «рідкісність ресурсів – необмеженість потреб», а звідси – існування диктату необхідності постійного вибору, у практиці функціонування «реального соціалізму» на цю проблему, все ж таки, доводилося зважати на всіх рівнях господарювання.

Тема «альтернативних витрат» у соціально-економічній компаративістиці є дуже широкою, навіть за наявності звужувального зауваження про «деякі аспекти». Одним із факторів, що змушує розширювати підхід до теми є те, що усі блага підрозділяються на індивідуальні (особисті, приватні, ринкові) й суспільні (громадські). У цьому контексті не можна оминути і квазісуспільні блага (по суті ринкові, але за делегованими населенням пріоритетами або за визначеними авторитарною владою преференціями товари і, в більшій мірі, послуги, що надаються на засадах благ суспільних).

Питома вага індивідуальних благ є, зазвичай, більшою, тому почнемо з них. Змішаний характер і ринкової, і командно-адміністративної систем зумовлює необхідність різнорівневого підходу до їх аналізу шляхом застосування такого методологічного інструменту, як альтернативні витрати. Справа в тому, що ці дві різні системи фундаментально відрізняються в плані надання, перш за все, індивідуальних благ. Майже сторічна історія співіснування двох різних соціально-економічних систем свідчить про те, що розвинені ринкові демократії, у порівнянні з країнами центрально-планової системи господарювання, продемонстрували помітну перевагу в кількісному й якісному забезпеченні населення, перш за все, саме індивідуальними благами. Чому? Причин тут чимало, але якщо застосовувати такий потужний інструмент аналізу, як альтернативні витрати, то можна констатувати наступне.

Альтернативні витрати це «вибір, який виключає інший вибір» [2]; вони «передають «фундаментальний взаємозв'язок між рідкісністю й вибором» [3]. Розглянемо спочатку сферу виробництва. Як уже зазначалось, в умовах адміністративного господарювання також є вибір, але ті, хто цей вибір роблять, не в змозі більш-менш точно визначити справжню альтернативну вартість жодного економічного ресурсу. Як на рівні центральних органів, так і у безпосередніх виробників домінуючого державного сектору нема і не може бути достовірної інформації щодо формування альтернативних витрат. Знову – чому? Тому що, по-перше, нема приватної власності на економічні ресурси, а звідси – по-друге, нема конкурентності в залученні/отриманні в своє розпорядження і використання цих виробничих факторів, і, відповідно – це по-третє, - тому що нема адекватної інформації для прийняття оптимального вибору. Різні соціально-економічні моделі у визначальній мірі відрізняються одна від одної механізмом визначення витрат на альтернативні види діяльності. При капіталізмі економічні ресурси перебувають переважно у приватній власності. За цієї обставини, у перманентному режимі відбуваються своєрідні аукціонні торги між продавцями і покупцями, і ціни на ці ресурси для їх власників весь час наближаються до дійсної альтернативної вартості цих виробничих факторів. Навпаки, за командної економіки, тобто в умовах відсутності приватної власності, конкурентних торгів навколо продуктивних ресурсів, постає необхідність запровадження і функціонування на постійній основі якогось іншого механізму, який би визначав, куди спрямовувати ресурси для здійснення ефективного господарювання. В адміністративно-плановій економіці функцію розподілу ресурсів, природно, перебирають на себе центральні органи законодавчої (формально) та виконавчої (реально) влади. Але вони, при всій їх багаточисельності та можливо найвідповідальнішому ставленні до виконання притаманних їм функцій, будуть завжди програвати ринку, тому що тільки він здатен надати найточнішу інформацію щодо оцінки найкращих альтернативних можливостей використання і матеріальних, і особливо людських ресурсів. Що стосується останніх, то командна економіка, за визначенням, унеможливує визначення альтернативних витрат такої складової людських ресурсів, як підприємницькі здібності. Та й численні адміністративно-ідеологічні перепони на шляху вільного розпорядження ресурсом «праця» теж спотворюють процес визначення його альтернативної оцінки й прийняття відповідних самостійних рішень власників даного ресурсу щодо можливих опцій його застосування на боці пропозиції. В економіці адміністративного типу, за відсутності перманентних конкурентних торгів продавців і покупців ресурсів у справі визначення альтернативних витрат, а тому і за відсутності відповідної об'єктивної інформації, саме центр (який може уособлювати собою правляча партія чи підконтрольні їй вищий законодавчий орган і уряд) зухвало й безвідповідально бере на себе (замість безпосередніх виробників) місію оцінки наявних виробничих альтернатив і розподілу наявних ресурсів для виробництва індивідуальних благ. Розпорядники ресурсів не переймаються питанням сплати альтернативних витрат або вартості економічних ресурсів при їх найкращому альтернативному використанні. І все це через те, що ресурси не мають конкретних приватних власників. І це, варто ще раз підкреслити, стосується і людських, і матеріальних ресурсів. Якщо ресурс належить державі, тобто «усім разом», то ніхто конкретно не буде перейматися тим, щоб потенційні користувачі сплатили цінність тих альтернативних можливостей, якими приходить жертвувати. І кожен раз історія господарювання в СРСР, інших країнах комуністичного блоку надавала можливість у найрізноманітніших ситуаціях переконуватись, що коли ресурси недооцінені, вони рідко використовуються бережливо й обдуманно [4, 85]. Та й сама система визначення витрат базувалася, в основному, на такому розрахунково-

аналітичному інструменті, як собівартість.³ У західній економічній науці нема відповідного поняття. У словниково-енциклопедичних джерелах західного економіксу воно передається словом *cost*, яке водночас означає й вартість, витрати [5], до складу яких входять не тільки зовнішні, а й внутрішні витрати, не кажучи вже про нормальний прибуток (який при застосуванні поняття собівартість абсолютно не враховується). Як спадок від СРСР, витрати підприємства у нас визначаються і відшкодовуються з врахуванням двох власних джерел: собівартості і прибутку. Тому питання про склад витрат, які включаються у собівартість, є питання їх розмежування між зазначеними джерелами відшкодування. Загальний принцип цього розмежування полягає в тому, що через собівартість повинні відшкодовуватися витрати підприємства, що забезпечують просте відтворення усіх факторів виробництва; предметів, засобів праці, робочої сили і природних ресурсів[5]. За радянських часів, коли усі матеріальні ресурси належали державі, а прибуток, практично, теж йшов до державного бюджету, визначити дійсні альтернативні витрати, врахування яких могло б сприяти досягненню ефекту максимально ефективного господарювання, не представлялося можливим. І показник рентабельності як відношення балансового прибутку до середньорічної вартості виробничих фондів за їх початковою оцінкою суттєво втрачав свою цінність у порівнянні з ринковим механізмом врахування величин альтернативної вартості як засобу досягнення максимальної ефективності господарювання.

У сфері споживання прояв дії альтернативних витрат за умов існування двох різних соціально-економічних систем теж мав свої особливості. Все, що має будь-яку цінність, обов'язково матиме свої альтернативні витрати. Наприклад, довгий час на периферії радянських теренів власники телеприймачів мали змогу дивитись тільки одну, центральну, програму передач. Здавалося б, у провінційного телеглядача не могло бути альтернативних витрат, бо дивлячись одну програму, він не жертвував переглядом іншої цікавої передачі, що транслювалася по другому (третьому і т.д.) каналу. Але це не так. Насолоджуючись переглядом улюбленого фільму по телевізору (без наявності відеомagnetofonu), людина жертвувала споживанням іншої важливої для неї корисності, наприклад, відвідуванням футбольного матчу, що відбувався в той же самий час, або будь-якого іншого паралельного в часі заходу з номером 2 у ранжирі споживацьких цінностей даної особи.

Як не дивно, але більший спектр альтернатив за нової капіталістичної⁴ системи породжує відчуття меншого задоволення від зробленого вибору, ніж за умов значно вужчого кола варіантів вибору колишньої комуністичної⁵ системи. Економічним суб'єктам капіталістичної системи є більше чого втрачати, тому що набір «других кращих» втрачених можливостей у них, як правило, є значно більшим. І при врахуванні часу як більш цінованого й найбільш обмеженого економічного ресурсу альтернативні витрати при капіталізмі значно зростають, особливо для найбільш конкурентноздатних страт суспільства, тому що альтернативні витрати є категорію суб'єктивною. Так, витрачаючи певний час на споживання якогось блага, особа з високою або дуже високою погодинною оплатою праці зіштовхується з відповідно високими або дуже

³ На жаль, в царині конкретно-економічних наук на пострадянському просторі, включаючи Україну, до сих пір категорію «собівартість» використовують як одну з фундаментальних для різноманітних розрахунків в теорії і практиці господарської діяльності на мікрорівні.

⁴ Ми застосовуємо відносно України це умовне узагальнююче визначення сучасної змішаної моделі, яка за ступенем зрілості й системності суттєво поступається розвиненим аналогам провідних країн світу

⁵ Термін «комуністичний» стосовно радянських реалій використовується, щоб уникнути плутанини через застосування терміну «соціалістичний» у західному економіці переважно для визначення соціально орієнтованих економік капіталістичного типу (скандинавської, канадської та подібних їм ринкових моделей із суттєвим бюджетним перерозподілом національного продукту).

високими альтернативними витратами (великим потенційним заробітком, упущеним під час процесу споживання). Звідси висока ймовірність підсвідомого відчуття отримання такою людиною меншого задоволення від споживання у порівнянні з корисністю від споживання аналогічного блага людиною, яка має низьку, або мінімальну погодинну оплату своєї праці, тим більше, безробітним. Так як за комуністичних часів легальних отримувачів дуже високої погодинної оплати практично не існувало, то й не існувало високих альтернативних витрат у жодного споживача. Наприклад, генетично обдарована й гарно підготовлена (грунтовна освіта, досвід роботи тощо) людина, яка за нових посткомуністичних часів стала особою з дуже високою погодинною оплатою, може ностальгувати по радянській двомісячній безтурботній відпустці в горах чи на морі. Цінність «втраченого» у відпустці часу мала тоді низькі альтернативні витрати. У цьому й багатьох інших прикладах може корінитися причина певних ностальгічних спогадів тих, хто максимально успішно вписався у нову ринкову систему виробництва, але автоматично зіштовхнувся з бурхливо зросшими альтернативними витратами при споживанні, включаючи розширення й урізноманітнення такої ключової економічної риси капіталізму, як вибір. З цього випливає дивна діалектична парадоксальність ситуації: ностальгічні почуття, певним чином, стають частково притаманними і для конкурентноздатних, і для неконкурентноспроможних економічних агентів. Останні за умов капіталізму багато в чому втрачають тому, що капіталізм, у великій мірі, є поняттям синонімічним конкуренції, яка не шкодує слабких і не може не породжувати у неконкурентноспроможних негативне сприйняття цього ладу. Навпаки, радянська зрівнялівка в суто економічному (а не соціальному) сенсі не може не викликати теплих ностальгічних почуттів у представників цього сегменту суспільства. Альтернативні витрати для них зросли у меншій мірі, ніж для конкурентноздатних, але вони більше програли в системі жорсткого змагання «за місце під сонцем». Тому відносно погіршення матеріального становища й морального стану менш конкурентноздатних за нових, переважно капіталістичних, засад суспільного устрою зумовлює більшу ступінь їх ностальгії за комуністичними часами.

Але, як ми знаємо, у обох змішаних систем, що є об'єктом нашого порівняльного аналізу, існує велика кількість суспільних (та квазісуспільних) благ, які, на перший (конвергентний) погляд, споріднюють обидві моделі й, начебто, ускладнюють, якщо зовсім не унеможливають, застосування інструментарію альтернативних витрат для компаративістських висновків. Здавалося б, за відсутності приватної власності на ресурси для виробництва суспільних благ підходи державних органів стосовно вибору альтернатив спрямування продуктивних факторів та визначення альтернативних витрат їх використання є суб'єктивними, переважно політичними, а не економічними. І насправді, в умовах адміністративно-командного господарювання нівелювання фактору альтернативних витрат проявляється дуже суттєво і показово. Економічна історія СРСР, інших комуністичних режимів рясніє численними прикладами суто адміністративного, часом, відверто волюнтаристського визначення альтернатив спрямування й використання економічних ресурсів на виробництво тих чи інших суспільних та квазісуспільних благ. При цьому треба зважати ще і на негрошовий вимір, або також на необов'язковість виробництва одного блага замість іншого. Так, розподіляючи ресурси між першим та другим підрозділами суспільного виробництва

⁶ Ностальгія у дослівному перекладі з давньогрецької означає «повернення на батьківщину», «тугу за батьківщиною, за рідною домівкою». Але майже усі сучасні словники вказують і на друге значення терміну – «туга за минулим». [6] Саме в цьому, другому, значенні використано цей термін.

(згідно марксистської термінології та практики господарювання), центр може спланувати і втілити в життя певне економічне зростання країни (тобто, зрушити праворуч криву її виробничих можливостей), але не тільки матеріальна, а й екологічна, й гуманітарна ціна такого зростання завжди буде більшою за ту, яку б мала сплатити ринкова демократія за аналогічних ресурсних витрат. Надмірна мілітаризація економіки, виснажливо-антигуманні моделі пришвидшеної індустріалізації, колективізації, хімізація, перекриття густою мережею гідроелектростанцій річок й затоплення величезних, найсприятливіших для рослинництва й тваринництва ареалів європейської частини країни з примусовим переселенням корінного населення на нерідні для них терени, будівництво БАМу - це далеко не повний перелік прикладів неспроможності командної системи (в даному випадку – радянської) більш-менш адекватно визначити альтернативні витрати зазначених державних проектів та врахувати їх у прийнятті відповідних рішень у практиці адміністративного господарювання. Однією з суттєвих причин хронічного відставання СРСР в плані розвитку й запровадження новітніх технологій, особливо в галузях, які працювали не на космос і оборону, а на цивільно-споживчому напрямку, було те, що альтернативні витрати вкладення коштів в модернізацію на тлі високої світової цінової кон'юнктури на нафту й газ були дуже високими, а головне, не було зацікавленості за умов відсутності приватної власності на ресурси (до речі, цей останній фактор є своєрідним об'єднуючим спільним знаменником для компаративного аналізу двох суспільно-економічних систем як на мікро-, так і на макрорівні). А там, де на місці приватної власності виникає домінування державної власності за умов відсутності політичної конкуренції, у балансі варіантів вибору розміщення виробничих ресурсів завжди відбувається сповзання в суб'єктивізм і волюнтаризм з боку тих, хто узурпував владу й адмініструє централізовано-планове господарювання.

Навпаки, в умовах ринкової демократії волюнтаристська складова при врахуванні альтернативних витрат і визначенні переваг щодо реалізації проектів з виробництва суспільних благ є набагато меншою. Звичайно, так званий «політичний цикл» (термін, запроваджений по аналогії з поняттям «економічний цикл»), пов'язаний з періодичними виборчими кампаніями, привносить певний суб'єктивно-меркальтийний елемент при розробці передвиборчих партійних програм та визначенні урядових поствиборчих пріоритетів спрямування бюджетних коштів на виробництво суспільних та квазісуспільних благ без адекватного врахування величини альтернативних витрат. Крім того, в деяких ринкових країнах здійснюється так звана промислова політика, коли бюджетні кошти спрямовуються на реалізацію певних інвестиційних проектів, які, на думку урядових розпорядників цих ресурсів, будуть мати довготривалі позитивні переливи, або державні фінансові ресурси витрачаються на виробництво благ колективного споживання. І пратика здійснення такої політики, особливо в частині розподілу ресурсів на виробництво індивідуальних продуктів та квазісуспільних благ, нерідко свідчить про її сумнівну ефективність у порівнянні з політикою *laissez faire*, тому що ринок краще справляється з оцінкою альтернативних витрат [див.: 7; 634-635]. Але, тим не менш, демократичний устрій найбільш розвинених країн має досить дієвий механізм протидії і стримувань, який суттєво нівелює волюнтаристські, неекономічні ухили при розв'язанні цієї складної проблеми. Коріння її розв'язання слід шукати ще в дисертації 1896 року шведського економіста Кнута Вікселя. У подальшому це питання досліджується в рамках так званої нової політичної економії, зокрема в контексті теорії «суспільного вибору» (Public Choice), головним розробником якої став американський економіст Джеймс Б'юкенен. Він здійснив економічний аналіз політичного життя суспільства, тобто застосував економічний інструментарій відносно колективних неринкових відносин. Б'юкенен

залишається прибічником економічного індивідуалізму, а політичні, громадянські інституції оцінюються з точки зору того, наскільки ефективно вони сприяють (чи заважають) «економічній людині» досягати своєї власної вигоди. Політичний процес, на його думку, має набути властивості засобу забезпечення взаємовигідного обміну для господарюючих індивідів, тобто замість конфлікту індивідуальних і суспільних інтересів відбувається їх узгодження. Розмірковуючи про інтереси індивідів у суспільному виборі, Б'юкенен приходить до думки, що суспільні блага й індивідуальні блага з екстерналіями, постачання якими забезпечується ринковим шляхом, призводять до парето-гіршого результату, ніж коли їх пропозиція здійснюється завдяки певному політичному процесу. При цьому держава розглядається ним не стільки постачальником суспільних благ й компенсатором недосконалостей ринку, скільки переважно засобом досягнення суспільної згоди й розбудови механізму соціальної взаємодії з вигодою для кожного суб'єкта господарювання. Звідси його підхід до політики як до взаємовигідного обміну, а також висновок про велику схожість між політичним ринком і ринком приватних благ. Але політичний ринок, на відміну від конкурентного ринку індивідуальних благ, зі збільшенням числа учасників угод та в силу колективного характеру прийняття на ньому рішень, може наблизитися до парето-ефективного стану лише за умов найбільшого зменшення учасників ринку, а стало бути, до певного консенсусу, бажано, повного. Крім того, на ринку індивідуальних благ легко забезпечується гарантованість і якість вибору, чого не може дати політичний ринок (передвиборча обіцянка політика може залишитися невиконаною) до тих пір, доки в суспільстві не буде досягнуто стану так званої «конституційної економіки», своєрідного суспільного договору. . Ринок означає добровільний обмін товарами, в той час як у політиці є примус: громадяни мають сплачувати податки в обмін на певні суспільні блага. Ці блага споживають всім суспільством в цілому. Між ринковим і політичним обміном є суттєва різниця: його учасники мають різну мету. Ринку є притаманним взаємовигідний обмін, тоді як для політики характерні різні погляди і переконання; урядові чиновники не завжди переймаються суспільними інтересами і міркуваннями добра й справедливості. Чиновників можна розглядати як звичайних споживачів чи підприємців, які не упустять шансу максимізувати не суспільну, а власну вигоду. Тож політичний процес прийняття рішень нагадує різновид ринкової угоди за принципом "ви мені - я вам". Ви мені – голоси на виборах, я вам – вигідні закони, інвестпроекти тощо.

Політиці бракує взаємовигідного обміну. Звідси робиться висновок про наявність політичної нерівності, зумовленої економічними причинами. Це нерівність в отриманні і достовірності інформації, це прийняття чиновниками усіх гілок влади рішень, що сприяють їх переобранню, виникнення феноменів популізму і лобізму як форм задоволення чиновниками власних інтересів за рахунок інтересів суспільства в цілому.

Виходом з цього становища Б'юкенен вважає реформування політичної системи, зокрема впровадження в політику ринкових відносин, принципу одностайності, яка досягається учасниками колективного вибору в політиці і яка є аналогічною добровільному обміну індивідуальних товарів на ринку. Завдяки цьому зменшується суб'єктивістська складова в прийнятті рішень з боку владних структур, і, навпаки, зростає адекватність визначення альтернативних витрат, особливо у наданні населенню суспільних та квазісуспільних благ.

Не зважаючи на присудження Джеймсу Б'юкенену Нобелівської премії (1986), економісти до сих пір дискутують стосовно ступіня достовірності його теорії суспільного вибору. Але з багатьма його висновками не можна не погодитися. І ринковий, і політичний механізми в капіталістичному суспільстві є тісно

переплетеними. Вони, безперечно, є далекими від досконалого стану, в тому числі й стосовно визначення альтернативних вартостей при виробництві суспільних та квазісуспільних благ. Деякі з причин цього вже були раніше зазначені. Але, тим не менш, політичний ринок (якщо вже користуватися термінологією Б'юкенена) в умовах капіталістичної системи є майже таким же конкурентним, як і решта його ринків. Навпаки, комуністична система практично позбавлена ринкових засад в усіх сферах життєдіяльності, що призводить до суб'єктивістських підходів до вирішення фундаментальних економічних, соціальних та політичних питань розвитку країни. Тому конкурентність у політичних процесах ринкового суспільства зумовлює постійний тиск на всіх його учасників, в тому числі й у справі визначення і врахування альтернативної вартості виробництва суспільних та квазісуспільних благ, а стало бути, кращих, ніж в командній економіці, їх якості й ефективно доцільної питомої ваги у всьому спектрі товарів і послуг, що виробляються в даній країні.

З моменту оприлюднення теорії суспільного вибору пройшло приблизно чверть століття. Але для новітньої історії це не такий вже малий термін, тому що все більш бурхливі процеси в усіх сферах життя людства, зокрема в науці та технологіях, спресовують час і змушують переглядати оцінки й висновки набагато частіше, ніж у попередні епохи. Взяти, до прикладу, швидкий розвиток інформаційних технологій. Завдяки цьому процесу відбувається кардинальна й прискорена "прозоризація" бізнесу і влади. В результаті масової інтернетизації формується «держава мережаної демократії» як принципово новий перспективний вектор суспільного розвитку [див.:8]. Усе зростаюча і все більш активна й енергійна інтернет-популяція, яка тільки в Україні на кінець 2011 року складала близько десяти мільйонів користувачів [9], починає перебирати на себе функцію соціального контролю поруч з іншими "сторожовими псами демократії". Цей процес (який авторитарні правителі й диктатори намагаються спинити, загальмувати чи, хоча б, поставити під свій контроль, як, наприклад, на Кубі, в Північній Кореї, Китаї, Білорусі⁷) має призвести, зокрема, до дистанціювання бізнесу від влади й придушення корупції, збільшення тиску місцевих громад та національних спільнот на урядові інституції, в тому числі й на ті, які визначають процеси більш адекватної оцінки альтернативних витрат суспільних та квазісуспільних благ, що буде спрямовувати економіку в напрямі парето-оптимального стану.

Підводячи короткий підсумок усьому вищевикладеному, слід зазначити, що такий дослідницький інструмент економіксу, як альтернативні витрати не тільки коректно застосовувати у політико-економічній компаративістиці, але й те, що цей теоретико-методологічний засіб є дієвим при порівнянні ефективності функціонування різних суспільних систем, як на мікро-, так і на макрорівні, і що його роль в умовах поширення новітніх технологій, особливо інформаційних, суттєво зростає.

7 Наприклад, Президент Білорусі Олександр Лукашенко вводить безпрецедентні санкції щодо користувачів Інтернету. Своім рішенням глава держави має намір де-факто націоналізувати інтернет у своїй країні. З набуттям чинності "Змін до кодексу про адміністративні і процесуальні порушення" 6 січня 2012 року, громадяни не зможуть відвідувати іноземні сайти, сервери яких розташовані за межами національних кордонів. За порушення закону передбачено штрафи до 96 євро. Новий закон торкнеться не лише приватних осіб, відзначається в матеріалі. Підприємствам, що діють на території Білорусі, можна буде користуватися тільки національними доменами, всі транзакції будуть проводитися через місцеві інтернет-ресурси, а інформація про них буде доступна як податковим органам, так і службам безпеки. Згідно з новим законом держава також отримає тотальний контроль за мережами Wi-Fi. Тепер власники місцевих кафе та інших закладів будуть нести безпосередню відповідальність за дії клієнтів [9].

Список літератури

1. Альтернативные издержки – (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://dictionary-economics.ru/word/>
2. "Opportunity Cost". Investopedia. Retrieved 2010-09-18. – (Електронний ресурс) – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Opportunity_cost
3. James M. Buchanan (2008). "Opportunity cost". The New Palgrave Dictionary of Economics Online (Second ed.). Retrieved 2010-09-18. – (Електронний ресурс) – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Opportunity_cost
4. Пол Хейне. Экономический образ мышления. – Пер. с англ. Издание второе, стереотипное. – М.: Изд-во «Дело» при участии Изд-ва «Catallaxy», 1992.
5. Собівартість – (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Собівартість>
6. Ностальгия – (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CD%EE%F1%F2%E0%EB%FC%E3%E8%FF>
7. Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue. Economics: principles, problems, and policies. 12th ed. – N.Y.: McGraw-Hill, Inc., 840 p.
8. Олександр Тертичний. Нова парадигма політичного процесу. - Українська правда – (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/12/25/6841586/>
9. Білорусам заборонять користуватися іноземними сайтами – (Електронний ресурс) – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/bilorusam-zaboronyat-koristuvatisya-inozemnimi-saytami.html>

Б. Ревчун

О некоторых аспектах применения концепции «альтернативных издержек» в социально-экономической компаративистике

В статье осуществлен сравнительный анализ некоторых аспектов эффективности функционирования двух социально-экономических систем – рыночной и централизованной – сквозь призму концепции «альтернативных издержек».

B. Revchoun

About some aspects of the use of the “opportunity costs” concept in social-economic comparative studies

The article contains the comparative analysis of some aspects of the efficiency of the two social-economic systems – market and centrally-planned – in the light of the “opportunity costs” concept.

Одержано 10.01.12